

Свято-Василівський собор в Овручі: історія, архітектура, значення

Ярослав Невмержицький, студент,¹ (ORCID: 0009-0006-7613-2028),

¹ Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна

АНОТАЦІЯ

У роботі розглядається Свято-Василівський собор в місті Овруч як унікальна пам'ятка архітектури Київської Русі. Аналізується історичне значення, архітектурні особливості та роль у розвитку духовної культури України. Особлива увага приділяється будівництву, впливу візантійських традицій та подальшій долі собору в різні історичні епохи. Робота спрямована на усвідомлення важливості збереження історичних пам'яток як частини національної спадщини.

Ключові слова: Свято-Василівський собор, Овруч, давньоруська архітектура, Київська Русь, Рюрик Ростиславич, історична спадщина, візантійський стиль, реставрація, сакральна архітектура, культурна цінність.

1. АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Свято-Василівський собор в Овручі є однією з найдавніших та найцінніших пам'яток архітектури Київської Русі. Він уособлює духовну та культурну велич свого часу, а також демонструє високий рівень архітектурної майстерності XII століття. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із втратою історичних пам'яток через час, війну або байдужість, питання збереження, вивчення та популяризації таких споруд набуває особливої актуальності.

Дослідження Свято-Василівського собору дозволяє краще зрозуміти не лише архітектуру того періоду, а й духовне життя та цінності давньоруського суспільства. Саме тому вивчення цієї пам'ятки є важливим для збереження національної ідентичності, історичної пам'яті та культурної спадщини України

2. ІСТОРІЯ ПОБУДОВИ СВЯТО-ВАСИЛІВСЬКОГО СОБОРУ

2.1 Заснування.

За літописними свідченнями, перша дерев'яна церква на місці майбутнього собору постала ще наприкінці X ст., приблизно в 997 р., з ініціативи князя Володимира Великого, хрещеного іменем Василь.

У XII ст., коли князь Рюрик Ростиславич володів Овручем, він наказав звести кам'яний храм. Це стало частиною ширшого процесу кам'яного будівництва в Київській Русі. Ініціатором будівництва собору був князь Рюрик Ростиславич – один із представників династії Рюриковичів, який неодноразово обіймав київський престол. Він був не лише політичним діячем, а й меценатом, що активно підтримував розвиток церковного будівництва. Саме за його наказом і було розпочато зведення храму, присвяченого святому Василю Великому – одному з найшановніших християнських святих. Обрання цього святого покровителем собору мало особисте значення для Рюрика, адже Василь було його християнське ім'я.

Архітектором вважають Петра Милонога – майстра, що належав до школи зодчих, які працювали над храмами Києва.

Свято-Василівський собор був зведений наприкінці XII століття в місті Овруч, яке в той час відігравало важливу роль у політичному та культурному житті Київської Русі. Це був період активного храмобудівництва, коли церква слугувала не лише духовним центром, а й символом влади

та могутності князя, який її збудував. За своїм задумом собор мав стати головним духовним осередком Овруча.

У період свого розквіту Свято-Василівський собор виконував не лише релігійну функцію, а й був важливим центром духовного, освітнього та культурного життя регіону. Він уособлював авторитет князівської влади та християнської віри, зміцнюючи позиції православ'я на теренах Київської Русі. Собор став прикладом того, як сакральна архітектура сприяла формуванню національної самосвідомості та єдності народу в складний період державотворення.

3. АРХІТЕКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА

3.1 План, матеріали, стиль

Свято-Василівський собор було збудовано в традиціях давньоруського зодчества з використанням плінфи (тонкої цегли) та каменю. За планом він мав хрестово-купольну структуру з трьома апсидами та однією банею. Архітектура собору поєднує в собі простоту форм і величність пропорцій, властивих християнським храмам того періоду.

Тип будівлі: хрестово-купольний собор з трьома апсидами, чотирма стовпами та високим центральним куполом.

Стиль: поєднання візантійських традицій та місцевої будівельної школи. Це добре видно в орнаментальних деталях і кладці.

Матеріали: стіни складено з плінфи (тонкої давньоруської цегли), пережованої каменем і розчином.

Декор: первісно фасади мали декоративну цегляну орнаментику, інтер'єри прикрашали фрески.

3.2 Візантійський вплив.

Вплив візантійської архітектури простежується у загальній композиції будівлі, а також у використанні декоративних елементів, таких як арки, склепіння та купольна конструкція. Цей стиль був характерним для всієї Русі після прийняття християнства.

3.3 Унікальні елементи

Однією з особливостей собору є його гармонійне поєднання конструктивної міцності та естетичної вишуканості. Незвичною є форма віконних прорізів та орнаментальне оздоблення, частково збережене донині. Це робить храм не лише релігійною, а й архітектурною цінністю.

Особливість: собор став зразком поліського стилю – більш суворого й масивного, ніж у Києві, що відповідало прикордонному розташуванню міста.

4.1 . Історичні випробування.

У XIII ст. Овруч зазнав спустошення від монголо-татар, і храм сильно постраждав.

У XV–XVII ст. регіон був ареною воєн литовців, поляків, татар, козацьких загонів – це не могло не позначитися на долі храму.

У XVIII ст. храм частково відновили, але він утратив первісну велич. У середині руїн часом ставили тимчасові дерев'яні каплиці.

Протягом століть собор залишався духовним символом, навіть у зруйнованому вигляді.

4.2 Відновлення та реставрації.

У 1907–1911 рр. під керівництвом архітектора Олексія Щусєва проведено масштабну реставрацію.

Реставратори застосували унікальні методи: кожен цеглину з оригінальної кладки маркували, знімали та відтворювали в новому вигляді, відновлюючи форму храму.

Було відтворено куполи, стіни, декоративні елементи, а всередині розпис виконали художники, спираючись на традиції давньоруського живопису.

Важливим було не лише «відбудувати», а й повернути автентичність – тому Щусєв активно використовував археологічні дослідження, намагаючись відтворити її первісний вигляд з максимальним збереженням автентичності.

У радянський час храм переживав складні періоди: його використовували не завжди за призначенням, релігійна діяльність була обмежена. Попри це, він зберігався як пам'ятка архітектури і привертала увагу дослідників.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. собор відновив свою релігійну функцію.

4.3 Сучасне використання.

Нині Свято-Василівський собор є діючим храмом Української православної церкви. Він також виконує функцію історико-культурного об'єкта, відкритого для туристів та паломників. Собор залишається важливою архітектурною і духовною пам'яткою, що символізує тяглість історії та культури українського народу.

5. ЗНАЧЕННЯ СОБОРУ В ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ

Свято-Василівський собор в Овручі є не лише зразком давньоруської архітектури, а й важливим духовним символом української історії. Присвячений святому Василю Великому, він відігравав значну роль у формуванні християнської традиції на українських землях. Собор став осередком духовного життя, культури та освіти, об'єднуючи навколо себе громаду. Він охороняється як пам'ятка архітектури національного значення.

У 2025 р. після судових рішень комплекс повернули у державну власність, що відкриває перспективи для кращого збереження й реставрації.

Як одна з найдавніших сакральних споруд, собор свідчить про високий рівень культури та будівельної майстерності Русі. Його збереження та відновлення є прикладом шанобливого ставлення до національної спадщини. Сьогодні він служить нагадуванням про глибокі корені української державності, духовності й мистецтва, а також стимулом для подальшого вивчення і охорони історичних пам'яток.

6. ВИСНОВОК

Свято-Василівський собор в Овручі є яскравим прикладом архітектурної і духовної спадщини Київської Русі. Його історія, пов'язана з князем Рюриком Ростиславичем, свідчить про значення храму не лише як релігійного об'єкта, а й як символу влади, культури та мистецтва. Архітектурна виразність, візантійські риси та унікальні елементи роблять собор винятковою пам'яткою свого часу. Він не лише зберіг в собі духовні традиції, а й став прикладом високого рівня зодчества, притаманного давньоруському періоду.

Свято-Василівський собор в Овручі – одна з найвизначніших пам'яток давньоруської архітектури, що збереглися на території сучасної України. Він не тільки є культовою спорудою, а й особливе культурну тяглість від Київської Русі до нашого часу. Його доля – це історія боротьби, руйнувань, відродження і духовної стійкості.

У сучасних умовах, коли українське суспільство переосмислює свою історію та ідентичність, важливо вивчати і зберігати такі об'єкти, як Свято-Василівський собор. Вони допомагають краще зрозуміти наше минуле, виховують повагу до культурної спадщини та сприяють формуванню національної свідомості. Ці архітектурні та духовні пам'ятки є живими свідками епох, які формували українську державність, релігію та культуру. Вони дозволяють не лише досягнути історичний контекст, а й відчутти нерозривний зв'язок поколінь, побачити, як духовність і мистецтво впливали на формування нашої ідентичності. Ця тема актуальна не лише для істориків і архітекторів, а й для кожного, хто цікавиться витоками української культури. Усвідомлення значення таких об'єктів формує в суспільстві почуття відповідальності за збереження національного надбання.

Збереження таких історичних пам'яток є частиною більш широкого процесу захисту національної спадщини, що стає особливо важливим в умовах зовнішніх загроз та культурних викликів. У часи, коли відбувається навмисне знищення культурної ідентичності, такі об'єкти набувають символічного значення як опора національного духу. Вивчення таких об'єктів стимулює інтерес до української історії серед молоді, сприяє розвитку туризму та зміцненню патріотизму. Залучення громадськості до процесу збереження історичних пам'яток формує активну позицію громадян і сприяє єдності суспільства навколо спільних цінностей.

Список літератури

- [1] Історія Української архітектури.К.: «Техніка», 2003.472 с.
- [2] Ковпаненко Н.Г.Щусєв Олексій Вікторович. Енциклопедія історії України .К. : «Наукова думка», 2013.Т.10.С.689.
- [3] Свято-Василівський собор (Овруч.) URL:[https://uk.wikipedia.org/wiki/Свято-Василівський_собор_\(Овруч\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Свято-Василівський_собор_(Овруч))
- [4] Рюрик Ростиславич URL :https://uk.wikipedia.org/wiki/Рюрик_Ростиславич